

Araştırma Makalesi

COVID-19 PANDEMİSİ HAKKINDA SOSYAL MEDYADA ÜRETİLEN YALAN
HABERLERİ DOĞRULAMA PLATFORMLARI ÜZERİNDEN OKUMAK:
TEYİT.ORG ÖRNEĞİ

Erdem TAŞDEMİR¹

Betül KARADENİZ²

ÖZ

Yalan ve gerçek arasındaki çizginin giderek bulanıklaştığı günümüz dünyasında hem geleneksel medyada hem de sosyal medya platformlarında birçok haber paylaşılmaktadır. Bu haberler arasında doğruluğu teyit edilmiş bilgilerin yanı sıra yalan, yanlış ve uydurma bilgiler üzerine inşa edilmiş birçok haber de yer almaktadır. Doğruluğu kanıtlanmamış çeşitli bilgilerin ve haberlerin, sosyal medya platformlarında paylaşılması ise beraberinde birçok sorun meydana getirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın konusunu tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi hakkında sosyal medya platformlarında üretilen ve paylaşılan yalan, yanlış ve uydurma haberler oluşturmaktadır. Çalışmada, sosyal medya platformlarında Covid-19 aşısı ile ilgili üretilen ve paylaşılan yalan, yanlış ve uydurma haberler hakkında Türkiye’de faaliyet gösteren teyit.org doğrulama platformunun yaptığı inceleme sonuçlarına ilişkin verilerin ne olduğunun, haber temalarının daha çok doğru ya da yanlış bilgiler doğrultusunda üretilip üretilmediğinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu araştırma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması tercih edilerek vaka analizi tekniği ile veriler analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenecek dokümanlar (sosyal medya içerikleri) teyit.org doğrulama platformu üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın örneklemi, Türkiye’de ilk Covid-19 vakasının görüldüğü 11 Mart 2020 ile 10 Mart 2021 tarihleri arasında sosyal medyada Covid-19 aşısı ile ilgili yer alan ve doğrulama platformu teyit.org’da doğru olup olmadığı incelenen içeriklerden oluşmaktadır. Çalışmada, sosyal medya platformlarında Covid-19 aşısı ile ilgili yalan, yanlış ve uydurma haberlerin paylaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: sosyal medya, yalan haber, covid-19, teyit.org, doğruluk kontrolü

READING THE FAKE NEWS PRODUCED ON SOCIAL MEDIA ABOUT THE
COVID-19 PANDEMIC THROUGH VERIFICATION PLATFORMS: AN
EXAMPLE FROM TEYIT.ORG

Abstract

In today’s world in which the distinction between the truth and lies is getting more blurred, so much news is shared in the traditional media or on social media platforms. Among this news, besides verified information, there is also news that is built upon fake information, lies and fabricated. The unconfirmed information and news on the social media platforms cause various problems. In this scope, the subject of the study is based on the fake, false and fabricated Covid-19-related news that is created and shared

¹ Prof. Dr, Trabzon Üniversitesi İletişim Fakültesi, tasdemir@trabzon.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9781-4099

² Arş. Gör, Trabzon Üniversitesi İletişim Fakültesi, betulkaradeniz@trabzon.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1066-1684

Gönderim Tarihi/Received: 10 Kasım 2021 **Kabul Tarihi/Accepted:** 23 Aralık 2021

on social media platforms. In this study, it was aimed to demonstrate what actually the analyzed data of the verification website, teyit.org's show. In the current study, case study was employed as a quantitative approach, and the data were analyzed via incident analysis method. The investigated data (the social media contents) in the study were gathered from the verification platform teyit.org. The sampling in the study is based on the social media contents that are Covid-19 vaccine related and fact-checked by teyit.org, and that took place between the date when the first Covid-19 case was detected in Turkey, 11 March 2020 and 10 March 2021. This study revealed there are fake, false and fabricated Covid-19 vaccine related news shared on social media environments.

Keywords: social media, fake news, covid-19, teyit.org, fact checking

Extended Abstract

Social media platforms are one of the online channels where the flow of information occurs in line with both true and reliable false, false and fabricated news. In this context, social media platforms are a communication tool that allows people to convey their own feelings and thoughts, as well as an environment where the flow of information is surrounded by lies and distorted realities, and the existing reality is reconstructed. The sharing of unproven content on social media platforms and the spread of these content negatively affect people's perspective on news. Because it is getting harder for people to access the right news every day, among the distorted, manipulated false, false and fabricated news pollution.

In social media platforms, where the information flow is very fast, the false, false and fabricated news that users consciously or unconsciously produce or share cause information pollution, lead to the disappearance of the distinction between true and false information, and increase the number of lies, false and false information. This increases the credibility of fake news. In this context, the structural features of social media (enabling users to produce and distribute content, deconstructing the concepts of time and space, hiding the identity of users and existing in these environments anonymously, etc.) play a fundamental role in the blurring of the boundaries between right and wrong, lie and truth. The reflection of this situation on people emerges as the difficulty of reaching accurate and reliable news.

Millions of content are produced and shared on social media platforms every day, but there is no control mechanism to check whether these contents are correct. This situation increases the importance of verification platforms established to confirm the content circulating online. In this context, the importance of verification platforms is understood even more with the Covid-19 pandemic, where discussions about false, false and fabricated news are increasing. Because fake, false and fabricated news about the pandemic are produced and circulated on social media platforms almost every day. Unconfirmed and unverified news about the Covid-19 pandemic on social media platforms cause people to face information bombardment and information pollution about the pandemic. In this sense, accuracy checks performed by verification platforms play an important role in today's world.

Many news about the Covid-19 pandemic in Turkey are shared both in the traditional media and on social media platforms. While some of these news stories are built on the basis of confirmed information, some of them are prepared on the basis of

unconfirmed false, false and fabricated information. In this context, the production and sharing of untrue news about the Covid-19 pandemic through social media platforms causes false, false and fabricated news to be kept on the agenda. This situation causes people to be exposed to many lies, false and fabricated news about the pandemic. Despite the fact that there are analyzes on the news about the Covid-19 pandemic, the accuracy of which is doubtful on verification platforms, and these news are proven to be inaccurate as a result of the analyzes, false, fake and fabricated news about the Covid-19 pandemic continues to be shared on social media platforms and consumed by the masses. In this context, the subject of the study is the fake, false and fabricated news produced and shared on social media platforms related to the Covid-19 pandemic. In the study, it is aimed to reveal what the data is about the results of the examination made by the validation platform teyit.org, which operates in Turkey, about the fake, false and fabricated news produced and shared about the Covid-19 vaccine on social media platforms. In the study, the case study was preferred, one of the qualitative research methods, and the data were examined with the case analysis technique. The documents (social media contents) examined within the scope of the research were obtained through the verification platform of teyit.org. The sample of the study was determined as the contents of the social media about the Covid-19 vaccine between March 11, 2020, and March 10, 2021, when the first Covid-19 case was seen in Turkey, and examined whether it is correct or not on the verification platform teyit.org.

In a period of 1 year, starting from March 11, 2020, when the first Covid-19 case was seen in Turkey, teyit.org examined 40 news items that set the agenda regarding the Covid-19 vaccine. As a result of the investigations, it was determined that 39 of the 40 news about the Covid-19 vaccine were false and 1 of them was mixed (the case where the claim has both true and false aspects). To put it more clearly, it was seen that 97.5 percent of the news that set the agenda about the Covid-19 vaccine was false. On the other hand, it has been determined that false news mostly falls into the categories of "distortion", "fake", "out of context". In this context, as can be seen from the examples examined within the scope of the study, it was observed that during the Covid-19 pandemic process, false, false and fabricated news about the Covid-19 vaccine were shared online, especially on social media platforms, and these news were produced and circulated in order to mislead, misinform and direct people.

Giriş

İnternet, küresel bir sosyal etkileşim ekosistemini destekleyen iletişim ağıdır ve günümüz dünyası bu ağ etrafında dönmektedir. Yani durum güncellemeleri, haber beslemeleri, yorum zincirleri, siyasi savunuculuk, her yerde hazır bulunan incelemeler, sıralamalar ve derecelendirmeler bu ağ üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda bir iletişim ağı olarak internet, ilk yılları boyunca sınırsız bir sivil forum (farklı görüşlerin, fikirlerin ve konuşmaların yapıcı bir şekilde birleşebileceği bir alan) olarak idealize edilmiştir. Ancak bu idealist bakış açısı 2000'lerin başından bu yana, ağın daha geniş yayılımı, Web 2.0'ın doğuşu ve sosyal medyanın giderek daha etkili

hale gelen yönleri ile halkın ekonomik ve politik kazanç elde etmek amacıyla çevrimiçi platformları stratejik olarak kullanımının olgunlaşması sonucunda değişmeye başlamıştır (Rainie, Anderson & Albright, 2017). İnternetin bilgi akışını çok hızlı bir şekilde sağlayacağına, sosyo-politik katılımı arttıracığına, çevrimiçi ortamdan başlayarak toplumun demokratikleşmesine katkı sunacağına yönelik düşünce, başta çevrimiçi yalan ve yanlış haberler olmak üzere iletişim ağlarının etkilerine dair birçok eleştirinin gündeme gelmesiyle birlikte değişmiştir (Çömlekçi, 2020, s. 1551). İnternete yönelik bakış açısının en başta düşünülenden farklı temelde şekillenmesinde olumlu özelliklerinin ve avantajlarının yanı sıra birçok olumsuzluğu beraberinde getirmesi etkili rol oynamıştır.

Yeni medya teknolojilerinin özellikle de sosyal medyanın gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesiyle birlikte insanlar bilgiyi üretme ve yayma özgürlüğüne sahip olmuşlardır. Sosyal medya mecralarının kullanıcılarına sağladığı bu özgürlük ortamı ise beraberinde birçok sorunu da gündeme getirmiştir. Sosyal medyanın özgürlükçü doğası, bilgi akışının çok hızlı bir şekilde gerçekleşmesine olanak sağlamanın yanı sıra doğru bilginin yanlış bilgidan ayırt edilmesini de zorlaştırmıştır. Yalanın üretim ve dağılım bağlamının farklı boyutlara taşınmasında; sosyal medya platformlarının içerik üretimi ve dağıtımında kullanıcılarına tanıdığı özgürlükçü ortam, internet kullanımının gün geçtikçe artması, kullanıcıların ucuz ve çok kolay bir şekilde web sitesi kurma imkânına sahip olması ve mekân sınırlaması olmayan taşınabilir cihazlar ile internete erişim tekelleşmesinin son bulması gibi faktörler etkili olmuştur (Uluk, 2018, s. 66). Bu faktörler sonucunda sosyal medya, bilgi akışının hem doğru ve güvenilir hem de yalan, yanlış ve uydurma haberler doğrultusunda gerçekleştiği bir ortam olarak hayatımızın bir parçası haline gelmiştir.

Yeni medya ortamları, enformasyon üretiminin ve dolaşımının çok hızlı bir şekilde gerçekleşmeye başlamasını sağlamıştır. Ancak enformasyon dolaşımının hız kazanması, birtakım sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yeni medya ortamlarında, geleneksel medyaya göre çok hızlı bir şekilde gerçekleşen enformasyon dolaşımı, enformasyonu ilk yayınlayan olabilmek yarışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yarışta en hızlı şekilde enformasyonu paylaşmak temel hedeflerden biri haline gelmiş ve bu hedefe ulaşabilme çabası, elde edilen enformasyonların doğruluğunun kontrol edilmeden “duyum” halinde yayınlanması sonucunu doğurmuştur (Binark & Bayraktutan, 2013, s. 70-71). Benzer şekilde yeni medya ortamlarında yer alan haberlerin kaynak belirtilmeden farklı platformlarda paylaşılması, haberin sahip olması gereken temel niteliklerinin eksik bırakılarak atlanması, içeriklerin orijinal olmaması, editöryal denetimin zayıf bir temelde şekillenmesi veya hiç olmaması, doğruluğu teyit edilmemiş enformasyon paylaşımı, yalan haberlerin gün geçtikçe daha kolay bir şekilde üretilmesi ve yaygınlaşması, haberde inandırıcılık ve güvenilirlik sorununun ön plana çıkmasına neden olmaktadır (Kutlu & Doğan, 2020, s. 86). Bunların yanı sıra geleneksel medyaya duyulan güvenin azalması, medya kuruluşlarının siyasi yanlılıklarının kesin çizgiler ile ayrılmaya başlaması ve toplumsal yapı içerisindeki kutuplaşmanın belirginleşmesi gibi bilişsel etkenlerle birlikte insanların yeteri düzeyde medya okuryazarlığına sahip olmaması,

araştırma yapmaya yönelik ilginin gün geçtikçe azalması ve bu bağlamda ortaya çıkan bilgi eksikliği, sosyal medya platformlarının kullanıcılarına anonim kimlik oluşturma olanağı sağlaması, kullanıcıların kendi görüşleri çerçevesindeki diğer insanları takip ederek yankı odalarına hapsolmesi ve algoritmalar gibi unsurlar, yanlış bilgi ve yalan haberlerin üretilmesindeki ve yayılmasındaki diğer önemli etkenler arasında yer almaktadır (Akyüz, Gülnar & Kazaz, 2021, s. 2823). Bu bağlamda geleneksel medya ve yeni medya ortamlarında doğruluğu kanıtlanmamış içeriklerin paylaşılması ve bu içeriklerin yaygınlaşması insanların habere yönelik bakış açısını olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz etkilerin gün geçtikçe varlığını artırması, medya ortamlarının yapısal ve kullanım özelliklerine paralel olarak gerçekleşmektedir.

İnsanlık tarihinin her döneminde toplumlar, yalan haberler aracılığıyla yönlendirilmeye çalışılmıştır. Misenformasyon veya dezenformasyon temelinde karşımıza çıkan bu bilgiler doğrultusunda, toplumsal zihniyetin gerçekliği yeniden üretilmektedir. Günümüz dünyasında bu durum yeni medya ortamları özellikle sosyal medya platformları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Sosyal medya platformları, yalan haber içeriklerinin üretilmesini ve dağıtılmasını sağlayan bir sistemi herkesin kullanımına sunmaktadır. Bu nedenle yalan, yanlış ve uydurma haberlerin sosyal medyada yayılma hızı, geleneksel medya ile kıyaslanamaz boyutlara ulaşmaktadır (Karagöz, 2018, s. 694). Çünkü sosyal medya platformlarında her gün milyonlarca içerik üretilip paylaşılmakta, ancak bu içeriklerin doğru olup olmadığını denetleyecek herhangi bir denetim mekanizması bulunmamaktadır. Sonuç olarak bilgi akışının çok hızlı bir şekilde gerçekleştiği sosyal medya platformlarında, kullanıcıların bilinçli ya da bilinçsiz olarak ürettikleri veya paylaştıkları yalan, yanlış ve uydurma haberler bilgi kirliliğinin oluşmasına neden olmakta, doğru ve yanlış bilgi arasındaki ayrımın ortadan kalkmasına yol açmakta, her geçen gün yalan, yanlış ve uydurma haberlerin inanılabilirliğinin artmasına neden olmaktadır.

Çalışmada, sosyal medya platformlarında Covid-19 aşısı ile ilgili üretilen ve paylaşılan yalan, yanlış ve uydurma haberler hakkında Türkiye’de faaliyet gösteren teyit.org doğrulama platformunun yaptığı inceleme sonuçlarına ilişkin verilerin ne olduğunun ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, sosyal medya içerikleri Covid-19 pandemi dönemi boyunca yalan, yanlış ve uydurma haber üretimine etkisinin nasıl ve ne şekilde olduğu incelenmiştir. Çalışmada, Covid-19 aşısı hakkında sosyal medya platformlarında dolaşıma sokulan haberler, doğrulama platformu olan “teyit.org”da doğru olup olmadığına yönelik yapılan araştırmalar üzerinden ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında, Covid-19 pandemisinin ülkemizde ilk görüldüğü 11 Mart 2020 tarihi ile 10 Mart 2021 tarihleri arasında Covid-19 aşısı ile ilgili sosyal medya platformlarında paylaşılan yalan, yanlış ve uydurma haberlere odaklanılmıştır. Bu çerçevede çalışmada, teyit.org’un incelediği iddialara ilişkin kategorizasyonları temel alınarak Covid-19 aşısı ile ilgili sosyal medyada üretilen haberlerin, daha çok doğru ya da yanlış bilgiler temelinde mi inşa edildiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Yalan Haber Kavramı

Brennen (2017: 180)'e göre “yalanlar, toplumdaki gücün dağılımını etkiler, yalancının gücünü artırır ve seçimlerini değiştirerek aldatılanların gücünü azaltır; bazı hedeflerimizi ortadan kaldırarak veya belirli hedefleri ulaşılamaz ya da artık arzu edilmeyen gibi göstererek bizi yanlış bilgilendirebilir; gerekli alternatifleri ortadan kaldırabilir veya bizi gerçekte olduğundan daha fazla alternatif olduğuna inanmaya yönlendirebilir”. Kısacası yalanlar pek çok farklı şekilde insanları etkileyebilmekte ve bu yalanların kasıtlı veya kasıtsız bir şekilde kamuoyunu etkileyecek şekilde kullanılması tehlikeli sonuçlara yol açabilmektedir. Kasıtlı veya kasıtsız bir şekilde kitle iletişim araçlarında yalan, yanlış ve uydurma bilginin haber olarak yayınlanması, kitlelere dağılması ve tüketilmeye başlanması bu haberlerin geri dönüşünü imkânsız hale getirmektedir (Uluk, 2018, s. 58). Çünkü, yayınlanan haberlerin doğru olup olmadığının teyit edilmesinden sonra yeniden dolaşıma sokulması yalan, yanlış ve uydurma haberleri tüketen kişilere tekrardan ulaşmasını imkânsızlaştırmaktadır.

Türk Dil Kurumu (TDK, 2021) sözlüğünde “doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz, uydurma” olarak tanımlanan “yalan”, kamuoyunu herhangi bir olay, konu veya durum hakkında bilgilendirme amaçlı olarak kullanılması durumunda ise “yalan haber” kavramını karşımıza çıkarmaktadır. “Yalan haber” kavramı genel olarak “asılsız iddiaların meşru medya kuruluşlarının formatına ve içeriğine benzeyen bir formatta sunulması” (Levy, 2017, s. 20), “haber içeriğini biçimsel olarak taklit eden, ancak organizasyonel süreç veya niyette olmayan uydurma bilgiler” (Lazer ve diğerleri, 2018, s. 1094), “bizi aldatmak için tasarlanmış, güvenilir gazete haberleri gibi görünecek şekilde manipüle edilmiş uydurma haberler” (Brennen, 2017, s. 180) gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Tandoc Jr ve arkadaşları (2017, s. 11) ise yalan haber kavramının yeni bir kavram olmadığını, yüzyıllar öncesine uzanan bir geçmişe sahip olduğunu belirtmektedir. Yalan haber kavramının literatürde hangi anlamlar temelinde kullanıldığına dair yaptıkları araştırmada, yalan haber kavramının “haber taşlaması (news satire), haber parodisi (news parody), uydurma (fabrication), manipülasyon (manipulation), reklam (advertising) ve propaganda (propaganda)” anlamlarına karşılık gelecek şekilde kullanıldığını ve bu anlamlar temelinde yalan haberlerin gerçek haberlerin görünümünü ve hissini nasıl sahiplendiğini ortaya koymaktadırlar.

Yalan haberler, aldatmaya yönelik hikâyeler ve yorumlar aracılığıyla kitleleri yanıltma amacı güden ve bu amaç doğrultusunda üretilen haber ve bilgilerden oluşmaktadır. Kitleler üzerinde önemli bir etkiye sahip olan yalan haberler, kitleleri düşünsel açıdan yönlendirmek, çıkarlar çerçevesinde gündemi değiştirmek veya propaganda yapmak gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda üretilip dolaşıma sokulduğu gibi yanlış anlaşılma, dikkatsizlik veya kasıtsız bir bilgilendirme sonucunda da meydana gelebilmektedir (Uluk, 2018, s. 58). Gündelik hayatın her alanını kuşatan yalan, yanlış ve uydurma haberler kasıtlı veya kasıtsız bir şekilde üretilerek ve yaygınlaştırılarak biri ya da birileri tarafından insanları yönlendirmek amaçlı kullanılmaktadır. Bu bağlamda doğru ve güvenilir habere ihtiyacın öneminin giderek arttığı günümüz dünyasında, insanlar hemen her gün yalan, yanlış ya da uydurma

haberler ile karşı karşıya kalmakta, doğruluğu teyit edilmemiş haberlere maruz kalmaktadır (Toktay & Kırık, 2020, s. 497). Bu durumun insanlar üzerindeki yansıması ise doğru ve güvenilir habere ulaşma zorluğu olarak ortaya çıkmaktadır. Saptırılmış, manipüle edilmiş yalan, yanlış ve uydurma haber kirliliği arasında insanların doğru haberlere erişim sağlaması her geçen gün zorlaşmaktadır.

Temel bilgi kaynaklarından biri olarak kabul edilen haberin doğruluğu ve güvenilirliği geleneksel medyada haberi inşa eden medya profesyonelleri ve medya kuruluşunun kontrolü altındayken, yeni medyayla bu durum değişmiştir. Yeni medya ortamlarının içerik üretiminde kullanıcılara sunduğu imkânlar doğrultusunda bu sorumluluk kullanıcıya yüklenmiştir. Yeni medya sahip olduğu etkileşim, hipermetinsellik, çeşitlilik, zamansızlık, düşük maliyet, erişim kolaylığı gibi özellikler ve avantajlar ile kullanıcılara bir yandan çeşitli imkânlar sunarken, diğer yandan sürekli şekilde üretilen ve dolaşıma sokulan yalan haberlere karşı, doğru haberi yalan haberden ayırt edebilme becerisini kazanmayı da bir mecburiyet haline getirmiştir (Kutlu & Doğan, 2020, s. 87). Sosyal medya platformlarının ortaya çıkması, haberlere erişimi ve paylaşımı kolaylaştırmış, kullanıcıların haberleri filtrelemek, değerlendirmek ve tepki vermek için yararlanabilecekleri bir sosyal deneyim ortamı oluşturmuştur. Bu bağlamda sosyal medya, kullanıcılarına içerik üretme, paylaşma ve aramaya ek olarak birbirleriyle iletişim kurma ve iş birliği yapma konusunda çeşitli olanaklar sunarken, haber paylaşımının doğasını değiştiren koşulları da beraberinde getirmiştir (Lee & Ma, 2012, s. 331, 332).

Sosyal medya, çeşitli şekillerde zaman geçirmenin yanı sıra haber arama ve haber tüketimi için de popüler bir araç haline gelmiştir. Sosyal medya platformları, haberlerin daha hızlı ve daha kolay bir şekilde sunulması ve yayılması konusunda düşük engellere sahip olduğundan, yalan haberler gibi büyük miktarda dezenformasyon bu platformlarda çeşitli amaçlar doğrultusunda üretilmeye başlanmıştır (Shu, Wang, Lee & Liu, 2020, s. 2). Bilginin yayılmasını daha hızlı hale getiren, çok sayıda bilgi kaynağı yaratan, kısa sürede çok büyük miktarda bilgi üretilmesine olanak sağlayan ve verilerin doğruluğu konusunda neredeyse hiçbir hesap verme yükümlülüğü olmayan sosyal medya platformlarında (Kumar & Geethakumari, 2014, s. 3) bu durum beraberinde doğru-yanlış, gerçek-yalan arasındaki çizginin bulanıklaşmasına neden olacak ortamın oluşmasında etkili olmuştur. Sosyal medya platformları, hakikat sonrası söylemin sinsisi bir biçimi olan yalan haberlerin, yanlış bilgilendirme ve dar görüşlülük sorunlarının katlanarak artmasına neden olmuştur. Çünkü sosyal medya platformları, hem kullanıcıların hâlihazırda hemfikir olduğu içeriği beslemekte hem de ideolojik sosyal gruplaşmayı teşvik eden yapısı ile yerleşik inançlara meydan okuyabilecek farklı fikirlerle karşılaşma durumunu ortadan kaldıran bir yapıya zemin oluşturmaktadır (McComiskey, 2017, s. 19). Doğru ve yanlış bilgi arasında ayırım yapmayan ve bunları bir temelde birleştiren sosyal medya platformları, bu döngünün her geçen gün kendini yenileyerek devam etmesinin önünü açan bir yapıyı inşa etmiştir.

Sosyal Medya ve Yalan Haber İlişkisi

Günümüz dünyasında iletişim tekniklerinde yaşanan değişim ve dönüşümün son aşamalarından birini, internetin çizgisel bir süreç halinde gerçekleşen iletişim sürecini birçok noktadan birçok noktaya şeklinde değiştirmesi oluşturmaktadır. Bu değişimin temel yapıtaşlarından bir tanesi özellikle Web 1.0'dan Web 2.0'a geçilmesi ile birlikte hayatımızın büyük bir alanını kapsayan sosyal medya platformlarıdır (Kaya, 2013, s. 161). Sosyal medya, Web 2.0'ın yapısal özellikleri üzerine inşa edilen ve kullanıcı tarafından içerik üretilmesine, değiştirilmesine ve dolaşıma sokulmasına izin veren bir grup internet tabanlı uygulamalar olarak tanımlanmaktadır (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 61). Sosyal medya temelde bir bireyin, diğer bireylerin gruplarını basit bir biçimde etkilemesine olanak sunan, yüksek düzeyde ölçeklenebilir ve erişilebilir herhangi bir iletişim teknolojisini veya tekniğini ifade etmektedir (Blossom, 2009, s. 29). Sosyal medya, insanların hikâyelerini ve tecrübelerini videolar, görseller ve diğer çeşitli teknolojik unsurlar aracılığıyla paylaşabildiği çevrimiçi paylaşma ve tartışma ortamlarını kapsamaktadır (Karadoğan Doruk, Çavdar & Okumuş, 2014, s. 213). Genel bir ifade ile sosyal medya, insanların kendisini çevrimiçi ortamlarda ifade edebildiği, farklı şekillerde tanımlayabildiği, kimliğini yeniden inşa edebildiği, zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın diğer insanlarla etkileşim kurabildiği bir meca olarak açıklanabilir.

Çevrimiçi ortamlardan biri olan sosyal medya platformlarında, bilgi akışı çok hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleşmektedir. Bilgi akışının hızlı ve kolay bir biçimde gerçekleşmesi, sosyal medya kullanıcılarının güncel haberleri takip etme ve haberleri tüketme şeklini derinden etkilemektedir (Segado-Boj, Díaz-Campo & Quevedo-Redondo, 2019, s. 91). Özellikle sosyal medya kullanıcılarının, sosyal medya platformlarını kendi kişisel görüşleri temelinde bilgi ve haber yayma aracı olarak değerlendirmesi ve bu şekilde kullanıyor olması beraberinde dezenformasyon ve yalan haber gibi problemlerin gündeme gelmesine neden olmaktadır (Algül & Sütçü, 2015, s. 23). Çünkü sosyal medya platformları, doğru haberlerin yanı sıra yalan haberlere yani yazı, görsel ve videoların yeniden kurgulanarak gerçekmiş gibi sunulduğu çeşitli içeriklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir yapıyı bünyesinde barındırmaktadır (Karagöz, 2018, s. 681). Bu anlamda sosyal medya platformları, insanların kendi duygu ve düşüncelerini aktarmalarına olanak sunan bir iletişim aracı olmakla birlikte bilgi akışının yalanlar ve saptırılmış gerçeklikler ile kuşatıldığı, var olan gerçekliğin yeniden inşa edildiği bir ortamı da içermektedir.

İnsanlar, kitle iletişim araçları tarafından aktarılan yoğun bir mesaj bombardımanına maruz kalmaktadır. Bu durum, sosyal medya platformlarının ortaya çıkması ve hızlı bir şekilde gelişim göstermesi ile birlikte insanlar için zararlı bir hale gelmiş bulunmaktadır. Çünkü, sosyal medya platformları aracılığıyla yoğun bir mesaj bombardımanı ile kuşatılan insanlar, çoğu zaman bu durumla nasıl mücadele edeceğini bilememektedir. Özellikle son yıllarda kullanıcı ağını çok hızlı bir şekilde genişleten Twitter, Facebook ve Instagram gibi sosyal medya platformlarında doğruluğu teyit edilmeden paylaşılan içerikler, bu mücadeleyi daha da

zorlaştırmaktadır (Utma, 2018, s. 2094). Bu durum sosyal medyanın sahip olduğu yapısal özelliklerin etkisi ile daha da karmaşık hale gelmektedir. Çünkü sosyal medya platformları yalan haberlerin üretilmesine ve yayılmasına çeşitli olanaklar sunan yapısı ile zararlı bir işlev de üstlenebilmektedir (Önen, 2020, s. 22). Örneğin insanlar sosyal medya platformlarında karşılaştığı mesaj bombardımanından dolayı istem dışı bir şekilde yalan, yanlış ve uydurma haberlere karşı duyarsızlaşmaya başlamaktadır.

Haberin üreticisi ve tüketicisi arasındaki çizginin bulanıklaştığı ve çoğu zaman bu çizginin ortadan kalktığı mecralardan biri olan sosyal medya platformları, haberlerin kitlelere aktarıldığı bir mecra olmasının yanı sıra aynı zamanda haber kaynağı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sosyal medya, sahip olduğu yapısal özellikleri temelinde geleneksel habercilik anlayışından farklı olan pek çok unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Zaman ve mekân kavramını yapı bozumuna uğratan sosyal medya platformları, anıdalık özelliği ile geleneksel medyadan farklılaşmaktadır. Sosyal medyanın sahip olduğu anıdalık özelliği, haber değeri taşıyan herhangi bir olayın veya durumun o sırada olay yerinde bulunan bir sosyal medya kullanıcısı tarafından milyonlarca insan ile paylaşılmasına olanak sağlamaktadır. Sosyal medyanın etkileşim özelliği ise olaydan veya durumdan haberdar olan milyonlarca insanın paylaşımı gerçekleştiren kaynak kullanıcıya anında geri bildirimde bulunmasına imkân sunmaktadır. Metin ve görsel paylaşımının aynı anda yapılabilirdiği sosyal medya platformlarında insanlar, gerçek kimliklerinin yanı sıra aynı zamanda anonim hesaplar açarak bu platformlarda sahte kimliklerle kendini var edebilmektedir. Sosyal medyanın sahip olduğu bu özellikler bir yandan geleneksel medyadan farklılaşmasını sağlarken diğer yandan ise herhangi bir denetim mekanizmasına tam anlamıyla sahip olmadığını göstermektedir (Soğukdere & Öztunç, 2020, s. 60). Diğer bir ifade ile sosyal medyanın sahip olduğu yapısal özellikler, doğru haberin güvenilirliğinin gün geçtikçe yok olmasına ve insanların düşüncelerinin manipüle edilerek yönlendirilmesine neden olmaktadır.

Sosyal medya kullanıcıları, sosyal medya platformlarında üretilen içeriklerin sadece tüketicisi değil aynı zamanda üreticisi konumundadır. İçerik üretiminde ve dağıtımında aktif bir role sahip olan sosyal medya kullanıcıları, paylaşılan haberleri sadece tüketmekle kalmayıp kendileri de haber benzeri içerikler üretebilmektedir. Bu durum ise herhangi bir şekilde haber ile bağlantısı olmayan, kullanıcıların ürettiği içeriklerde haber benzeri sözdizimi, tıklama tuzağı ve kanıt görüntüler kullanılarak gerçeklik etkisinin yaratılmasına neden olmakta, içeriğe yapılan beğeniler ve yeniden paylaşımlar ise bu içeriklerin kısa süre içerisinde geniş bir kullanıcı kitlesine ulaşmasına ve tüketilmesine neden olmaktadır. Sosyal medya platformlarında karşılaşılan bu durum, profesyonel bir şekilde üretilen haberler ile bu niteliğe sahip olmayan haber benzeri içerikler arasındaki ayrımın ve sınırın bulanıklaşmasında önemli rol oynamaktadır. Gerçek ile yalan haber arasındaki ayrımın ve sınırın giderek yok olmaya başlaması, kullanıcıların neyin doğru, neyin yanlış olabileceğine dair başvuruda buldukları referans çerçevelerini sarsmakta, yalan, yanlış ve uydurma bilgilere dayanan haberlerin hızla üretilmesine ve yaygınlaşmasına elverişli bir ortam hazırlamaktadır (O. Taş & T. Taş, 2020, s. 198).

Gündeme dair haberleri takip etme ve bilgi edinme anlamında en önemli kaynaklardan biri haline gelen sosyal medya platformlarının temel sorunlarından birini, kaynağın anonimliği oluşturmaktadır. Özellikle trol hesaplar aracılığıyla üretilen ve dolaşıma sokulan gerçek ötesi bilgilerin ve içeriklerin doğruluğunu teyit edecek ve denetimden geçirecek kuruluşların eksikliği, sosyal medya kullanıcılarının kirli ve yönlendirici bir ortama maruz kalmasına neden olmaktadır. Çünkü sosyal medya platformlarında karşılaşılan trol hesaplar, gerçeğin yeniden inşa edilmesinde ve çarpıtılarak sunulmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Kişileri, söylemediği sözlerin sorumlusu yapan trol hesaplar, hedef alınan kişi ya da kurumların söylemlerinin gerçekliğinden kopartılarak sunulmasında ve söylemlerin anlamlarının önemsizleştirilerek yok edilmesinde etkili bir rol oynamaktadır (Toktay & Kırık, 2020, s. 497-498). Bu bağlamda sosyal medyanın herkesin kullanımına açıklığı ve anonimliği, kullanıcıların içerik oluşturmasını, bilgi paylaşmasını ve değiş tokuşunu kolaylaştırmakla birlikte aynı zamanda onu hain faaliyetlere karşı savunmasız hale getirmektedir (Shu, Wang, Lee & Liu, 2020, s. 2). Yalan haberler sosyal medya platformlarında dolaşıma girdikten sonra kurgusal materyale inanmaya ve bunları paylaşmaya istekli çok sayıda insana kolay bir şekilde yayılmaktadır (Brennen, 2017, s. 180). Çünkü sahte haberler, gerçek haberlerden daha fazla izleyicinin ilgisini çekmektedir (izleyici ilgisi “tıklama” ile ölçülür). Bu bağlamda sahte haberleri yayınlamaya yönelik ortaya çıkan finansal motivasyon, gerçek haberleri yayınlamak için ihtiyaç duyulan finansal motivasyondan daha büyük bir oranı oluşturmaktadır (McComiskey, 2017, s. 16). Sonuç olarak sosyal medya platformları, insanların gündelik hayatında önemli bir bilgi kaynağı olmakla birlikte anonim haberlerin dolaşıma sokulmasında ve bu haberler aracılığıyla insanların yanlış bilgilendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Doğrulama Platformları ve Teyit.org Örneği

Sosyal medya platformlarında denetim mekanizmasının olmaması, içerik üretim ve dağıtım kontrolünün kullanıcılar tekelinde olması, bu platformlarda dolaşıma giren içeriklerin doğrulanması ve gerçekliğinin teyit edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu gereklilik sonucunda çevrimiçi ortamlarda dolaşıma giren içeriklerin teyit edilmesi amacıyla çeşitli platformlar kurulmuştur. Bu bağlamda çevrimiçi ortamlarda yalan, yanlış ve uydurma içeriklerle mücadele etmek için geniş kapsamlı ağ oluşturma çalışmaları hız kazanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda First Draft Network (firstdraftnews.com) ilk kurulan platformlardan biri olmuş ve bu platform zaman içerisinde Twitter ve Facebook gibi sosyal medya platformlarını, Washington Post ve CNN gibi çok sayıda medya kuruluşunu, AFP ve Reuters gibi haber ajanslarını bünyesine dâhil etmiştir. Benzer şekilde Google, 2017 yılında 48 ülkede doğrulama hizmeti vermeye başlamıştır (Ünal & Taylan, 2017, s. 87).

Doğrulama platformlarında yaşanan artışın sonucunda 2015 yılında Poynter Enstitüsü'nün bünyesinde Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı (IFCN) kurulmuştur. Bu kuruluş temelde; politikacıların söylemlerini doğrulayan (fact checking) ve medyadaki yalan, yanlış ve uydurma bilgilerle mücadele etmeye çalışan kurumları tek

bir çatı altında bir araya getirme amacı doğrultusunda oluşturulmuştur. Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı (IFCN)'nin kurulmasından sonra Dünyadaki ve Türkiye'deki doğrulama platformları bu kuruluşla birlikte çalışmaya başlamıştır (Soğukdere & Öztunç, 2020, s. 65). Türkiye'de bu kuruluşun yanı sıra teyit.org, gününyalanları.com, doğrula.org sitelerinin faaliyete geçmesiyle doğrulama platformlarında bir artış meydana gelmiştir (Erkan & Ayhan, 2018, s. 211).

Ülkemizdeki doğrulama platformlarından biri olan teyit.org ise 2016 yılında gazeteci Mehmet Atakan Foça tarafından kurulmuştur. Kâr amacı gütmeyen bir platform olarak kurulan teyit.org, çevrimiçi ortamlarda insanların doğru ve güvenilir bilgiye kolay bir şekilde ulaşmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur (Karadağ & Ayten, 2020, s. 491). Teyit.org doğruluğu hakkında şüphe duyulan bilgilerin ve iddiaların doğru olup olmadığının kontrol edilmesine odaklanan bir platform olarak inşa edilmiştir. Farklı kategoriler altında değerlendirmelerin yapıldığı teyit.org'da internette dolaşan yalan ve yanlış içeriklerin analizleri yapılarak haberlerin doğru ve yanlış yönleri insanlara aktarılmaktadır. Kısacası teyit.org, interneti birincil haber kaynağı olarak kullanan kullanıcılarının doğru bilgilere erişimi için faaliyet göstermektedir (Teyit.org, 2021).

Araştırmanın Kapsamı, Yöntemi ve Sınırlılıkları

Doğrulama platformlarının gerçekleştirdiği doğruluk kontrolleri, günümüz dünyasında önemli rol oynamaktadır. Çünkü çevrimiçi ortamlarda üretilen ve dolaşıma sokulan yalan, yanlış ve uydurma haberlerin varlığı Covid-19 pandemisi ile daha da fazla artmış olup insanların pandemi ile ilgili doğru ve güvenilir bilgi almasını zorlaştırmaktadır. Covid-19 pandemisi, 2019 yılının aralık ayında Çin'in Hubei eyaletinin başkenti Wuhan'da başlamıştır. Wuhan'da daha önce insanlarda tespit edilmemiş yeni bir covid türünün tanımlanmasıyla hastalık kısa bir süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Covid-19 olarak adlandırılan bu hastalık, 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak tanımlanmıştır. Aynı tarihte Türkiye'de de ilk Covid-19 vakasının görüldüğü Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanmıştır. Bütün dünyayı etkisi altına alan salgına dair hastalığın ilk ortaya çıktığı günden beri doğruluğu kanıtlanmamış birçok yalan, yanlış ve uydurma haber ortaya atılmıştır. Hayatımızın bir parçası haline gelen pandemi hakkında kulaktan kulağa dolma, geçerliliği ve güvenilirliği olmayan haberler sosyal medya platformlarında paylaşılmıştır ve haberlerin kaynağına bakılmazsın, güvenilirliği araştırılmaksızın bu haberlere inanılmaya başlanmıştır (İnce, 2021, s. 498). Bu durum karşısında Dünya Sağlık Örgütü ve Sağlık Bakanlığı gibi kurum ve kuruluşlar, Covid-19 pandemisine karşı alınan birçok önlemin yanı sıra yalan, yanlış ve uydurma bilgilerin yayılımı için de çeşitli bildirimler ve uyarılar hazırlamak ve yayımlamak zorunda kalmışlardır (Budak & Korkmaz, 2020, s. 75).

Türkiye'de Covid-19 pandemisi ile ilgili hem geleneksel medyada hem de sosyal medya platformlarında birçok haber paylaşılmaktadır. Bu haberlerin bir kısmı doğruluğu teyit edilmiş bilgiler doğrultusunda inşa edilirken bir kısmı ise doğruluğu teyit edilmemiş yalan, yanlış ve uydurma bilgiler temelinde hazırlanmaktadır. Bu

bağlamda Covid-19 pandemisi hakkında doğru olmayan haberlerin sosyal medya platformları aracılığıyla üretilmesi ve paylaşılması yalan, yanlış ve uydurma haberlerin sürekli olarak gündemde tutulmasına neden olmaktadır. Bu durum, insanların pandemi ile ilgili birçok yalan, yanlış ve uydurma habere maruz kalmasına yol açmaktadır. Doğrulama platformlarında Covid-19 pandemisi ile ilgili doğruluğu hakkında şüphe duyulan haberlere yönelik analizler yapılmasına ve yapılan analizler sonucunda bu haberlerin doğru olmadığı ispatlanmasına rağmen Covid-19 pandemisi hakkında yalan, yanlış ve uydurma haberler sosyal medya platformlarında paylaşılmaya ve kitleler tarafından tüketilmeye devam etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın konusunu ise Covid-19 pandemisi ile ilgili sosyal medya platformlarında üretilen ve paylaşılan yalan, yanlış ve uydurma haberler oluşturmaktadır. Çalışmada, sosyal medya platformlarında Covid-19 aşısı ile ilgili üretilen ve paylaşılan yalan, yanlış ve uydurma haberler hakkında Türkiye’de faaliyet gösteren teyit.org doğrulama platformunun yaptığı inceleme sonuçlarına ilişkin verilerin ne olduğunun ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, sosyal medya platformlarında Covid-19 aşısı ile ilgili paylaşılan içeriklerin daha çok hangi temelde inşa edildiği yani içeriklerin doğru ya da yanlış bilgiler çerçevesinde mi üretildiğine odaklanılmaktadır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması tercih edilerek vaka analizi tekniği ile veriler incelenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen dokümanlar (sosyal medya içerikleri) teyit.org doğrulama platformu üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın örneklemini Türkiye’de ilk Covid-19 vakasının görüldüğü 11 Mart 2020 ile 10 Mart 2021 tarihleri arasında sosyal medyada Covid-19 aşısı ile ilgili yer alan ve doğrulama platformu teyit.org’da doğru olup olmadığı incelenen içerikler olarak belirlenmiştir. Araştırmada tercih edilen vaka analizi tekniği kapsamında örneklemini oluşturan yalan, yanlış ve uydurma bilgilere ilişkin temalar tekrar incelenmeye alınmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamında teyit.org doğrulama platformunun Covid-19 aşısı hakkında yalan, yanlış ve uydurma bilgiler hakkında doğrulanmış analizleri ele alınmıştır. Bu kapsam doğrultusunda Covid-19 vakasının ülkemizde ilk görüldüğü 11 Mart 2020 – 10 Mart 2021 tarihleri arasındaki bir senelik zaman dilimi içerisinde başta sosyal medya platformları olmak üzere Covid-19 aşısı hakkındaki iddialara ilişkin teyit.org’da toplamda 40 içerik incelenmiştir. Teyit.org’un incelediği iddialara ilişkin kategorizasyonu Çizelge 1’de yer almaktadır.

Çizelge1. Teyit.org Doğrulama Platformunda Covid-19 Aşısı İle İlgili İncelenen İddialar

İçeriğin Başlığı ve İddiası	İnceleme Sonucu	İddia Analizi	Mecra
1. AB'nin Çin menşeli Sinovac aşısı olan kişilere Schengen vizesi vermeme kararı aldığı iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma	1. Sosyal medya 2. Haber siteleri
2. Almanya'da aşı kaynaklı ölümlerin arttığına yönelik iddialar.	Yanlış	1. Çarpıtma 2. Bağlamdan koparma	1. Sosyal medya 2. Haber siteleri
3. Sosyal medyada dolaşan bir haritanın, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde aşılamanın düşük olduğunun ve bu bölgelerde ayrımcılık yapıldığının bir göstergesi olarak paylaşılması.	Yanlış	1. Bağlamdan koparma	1. Sosyal medya
4. Papa Francis'in Covid-19 aşısı olmayanların cennete giremeyeceğini söylediği iddiası.	Yanlış	1. Parodi 2. Uydurma	1. Sosyal medya
5. Pfizer/BioNTech aşısının ilk dozunun beklenenden daha az etkili olduğuna ve mutasyonlara karşı etkisiz olduğuna dair iddialar.	Yanlış	1. Bağlamdan koparma	1. Sosyal medya 2. Haber siteleri
6. Nusret Gökçe'nin Instagram hesabından Covid-19 aşısı olurken görüntülerinin paylaşması sonrasında Türkiye'de aşı olduğunun iddia edilmesi.	Yanlış	1. Hatalı ilişkilendirme	1. Sosyal medya
7. Sosyal medyada sıkça paylaşılan süslü bir araç fotoğrafının, Sağlık Bakanlığı'na ait güncel aşı arabasını gösterdiği iddiası.	Yanlış	1. Hatalı ilişkilendirme	1. Sosyal medya
8. Kocaeli Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Sadettin Hülagü'nün sağlık çalışanları ve vatandaşlardan önce Pfizer/BioNTech aşısına ulaştığı ve Ekim 2020'de aşılandığı iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma	1. Sosyal medya 2. Haber siteleri
9. Türkiye'de aşılamanın yapılmaya başlanmamasına ve sağlık çalışanlarına dahi aşı yapılmamasına rağmen, Alişan ve Çağla Şikel'in torpille aşıya eriştiği ve Covid-19 aşısı olduğu iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma	1. Sosyal medya
10. Moderna'nın Covid-19 aşısını yaptıran Kamala Harris'in aslında aşı olmadığı, videolarda bükülen bir şırınga kullanıldığı ve ucunda iğne olmadığı, videonun Kamala Harris'in aslında aşı olmadığını gösterdiği iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma	1. Sosyal medya

11. Paylaşılan bir videoda BİM’de Covid-19 Pfizer-BioNTech, Moderna ve CoronaVac aşularının indirimli satıldığı iddia edilmesi.	Yanlış	1. Parodi 2. Manipülasyon	1.Sosyal medya 2.Basın kuruluşları
12. İsrail’de bir kişinin Covid-19 aşısı nedeniyle hayatını kaybettiği iddiası.	Yanlış	1.Bağlamdan koparma	1. Sosyal medya 2. Haber siteleri
13. DSÖ’nün aşuların hastalığa karşı etkili olmadığını söylediği iddiası.	Yanlış	1.Bağlamdan koparma	1. Sosyal medya
14. Covid-19 aşısı bazı ülkelerde uygulanmaya başladıktan sonra aşılama anını çekilen bir videoda şırınga iğnesinin kayboldu iddiası, yani aşının gerçekten uygulanmadığının görüldüğünün öne sürülmesi.	Yanlış	1. Uydurma 2. Çarpıtma	1. Sosyal medya
15. Pfizer ve BioNTech aşısına yönelik yapılan deneylerde altı gönüllünün hayatını kaybettiği iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma	1. Sosyal medya 2. Haber siteleri
16. Modern tıbbi uygulamalara şüpheyle yaklaşımı ve bitkisel tedavi tanıtımları ile bilinen Ümit Aktaş’ın Covid-19 aşuları hakkında okuyanları tereddüde sürükleyebilecek iddialar ortaya atması.	Yanlış	1. Çarpıtma 2. Uydurma 3.Bağlamdan koparma	1. Sosyal medya
17. 17 Aralık 2020 tarihinde ABD’deki CHI Memorial isimli hastanede, Pfizer-BioNTech’in Covid-19 aşısını olan hemşirelerden bir tanesinin, aşığı olduktan sonra başının döndüğünü söyleyerek yardım istemesi ve ardından hemşirenin bayılarak hayatını kaybettiği iddiası.	Yanlış	1.Hatalı ilişkilendirme	1.Sosyal medya
18. CHP’nin 2019 yılında Covid-19 aşısının zorunlu olması için kanun teklifi verdiği iddiası.	Yanlış	1.Bağlamdan koparma	1. Sosyal medya
19. Tayanc Karaduman adlı bir Facebook kullanıcısı tarafından paylaşılan videoda, AstraZeneca Covid-19 aşısına 14 haftalık erkek fetüs DNA’sı eklendiğinin iddia edilmesi.	Yanlış	1. Uydurma	1. Sosyal medya
20. Pfizer & BioNTech’in geliştirdiği Covid-19 aşısının gönüllülerde yüz felcine neden olduğu iddiası.	Yanlış	1.Bağlamdan koparma	1. Sosyal medya 2. Haber siteleri
21. Aşının içindeki luciferase enziminin insan genlerini değiştireceği ve bu enzimin insanları radyo dalgalarını toplayan antenlere dönüştüreceği iddiası.	Yanlış	1. Uydurma 2.Bağlamdan koparma	1. Sosyal medya
22. Bill Gates’in geçmiş yıllarda yaptığı konuşmalardan kesitler sunularak Covid-19 aşularıyla dünya nüfusunu azaltmayı amaçladığı iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma 2.Bağlamdan koparma	1.Sosyal medya

23. Twitter’da paylaşılan bir videoda kapağı açılmamış şırıngalarla yapılan aşılama ile izleyicilerin kandırılabilceğinin iddia edilmesi.	Yanlış	1.Bağlamdan koparma	1.Sosyal medya
24. Sahte şırıngalarla Covid-19 aşısı yapıldığını gösteren video iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma	1. Sosyal medya
25. Türkiye’nin Çin’den aşı siparişi veren tek ülke olduğu ve Çin’in talep edilmeyen aşısını aldığı iddia edilmesi.	Yanlış	1. Çarpıtma	1. Sosyal medya
26. Bahçelievler’de bir camide 45 dolara Covid-19 aşısının satıldığı iddiası.	Yanlış	1. Parodi	1.Sosyal medya 2.Haber siteleri
27. Bir doktora göre, vücudunda İnterferon üretemeyen kişilere Covid-19 aşısının işe yaramayacağı iddiası.	Yanlış	1.Bağlamdan koparma	1.Sosyal medya
28. Koronavirüs sürekli mutasyona uğradığı için aşının işe yaramayacağı iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma	1.Sosyal medya
29. Covid-19 aşılıyla insanlara fetüs hücreleri enjekte edileceği, kullanılan ceninlerin de insan DNA’sını değiştirebileceğinin iddia edilmesi.	Yanlış	1. Çarpıtma	1.Sosyal medya
30. Covid-19 aşısı ile insanlara maymun ve domuz genleri enjekte edileceği ve bu genlerin insanları “kimeraya” dönüştüreceğinin iddia edilmesi.	Yanlış	1. Çarpıtma 2. Uydurma	1.Sosyal medya
31. Covid-19 aşısı ile insanlara mikroçipler yerleştirileceği ve bu planın Bill Gates’e ait olduğu iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma 2. Uydurma	1.Sosyal medya
32. RNA aşılarının insan DNA’sını değiştireceği iddiası.	Yanlış	1. Uydurma	1. Sosyal medya
33. Sosyal medyada Covid-19 testinin ve aşılama güvenilir olmadığı, Covid-19 aşısının nüfusu azaltmak için kullanılacağı, bağışıklık sistemini zayıflatacağı ve aşı olanların hastalanıp öleceği gibi iddiaların öne sürülmesi ve bu iddiaların aynısını İtalyan Doktor Roberto Petrella’nın dile getirmesi.	Yanlış	1. Uydurma	1.Sosyal medya
34. Çin ve Rusya’nın geliştirdiği Covid-19 aşılarının grip aşısından farkı olmadığı iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma	1.Sosyal medya
35. Türk vatandaşlarının Rusya’da üretilen aşının III. faz çalışmaları için kobay olarak kullanıldığı, hatta denek olarak satıldığı iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma	1.Sosyal medya
36. Türkiye’nin 1940’larda 40 çeşit aşı üretirken 2020 yılında hiç aşı üretmediği iddiası.	Karma	-	1.Sosyal medya

37. DSÖ'nün Türkiye'nin Covid-19 aşısı bulan üç ülkeden biri olduğunu açıkladığı iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma	1.Sosyal medya
38. Dünya Sağlık Örgütü temsilcisi Dr. David Nabarro'nun Covid-19 aşısının geliştirilemeyeceğini söylediği iddiası.	Yanlış	1. Çarpıtma	1.İnternet sitesi 2.Sosyal medya
39. Uluslararası Para Fonu (IMF)'nun Afrika ülkelerine borç için aşı ve çip takma gibi şartlar koştuğu iddiası.	Yanlış	1. Uydurma	1.Sosyal medya 2. Haber siteleri
40. Covid-19 aşısı ve tedavisine ilişkin çeşitli iddiaların öne sürülmesi.	Yanlış	1.Hatalı ilişkilendirme 2.Bağlamdan koparma	1.Sosyal medya

Covid-19 pandemisinin ülkemizde resmi olarak açıklandığı 11 Mart 2020 tarihten itibaren bir senelik zaman diliminde teyit.org doğrulama platformunda Covid-19 aşısı ile ilgili iddialara ilişkin yapılan incelemeler sonucunda; 40 iddianın 39'nun yanlış, 1'nin ise karma (iddianın hem doğru hem de yanlış yönlerinin olması durumu) olduğu tespit edilmiştir. Daha net bir ifade ile belirtilen tarihler arasında incelemeye alınan iddiaların yüzde 97,5'inin yanlış olduğu görülmüştür. Yanlış çıkan haberlerin hangi yanlış haber türüne girdiğine bakıldığında ise 19'unun çarpıtma, 13'ünün bağlamdan koparma, 3'ünün parodi, 4'ünün hatalı ilişkilendirme, 1'inin manipülasyon, 10'unun uydurma türünde olduğu gözlenmiştir. Dağılım çerçevesinde ağırlıklı olarak sırası ile çarpıtma, bağlamdan koparma ve uydurma kategorisine giren haberlerin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda başta sosyal medya platformları olmak üzere Covid-19 aşısı ile ilgili paylaşılan ve teyit.org tarafından incelenen iddialara bakıldığında paylaşımların insanları yanıltmak, yanlış bilgilendirmek amacı doğrultusunda üretildiği ve dolaşıma sokulduğu açıkça gözlenmektedir.

Görsel 1. Türkiye'de İllere Göre Aşılama Oranları Hakkındaki İddialar

Bağlamdan koparma türündeki iddialardan bir tanesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde aşılama bölge bazlı ayrımcılık olduğu ile ilgilidir. Sosyal medyada dolaşıma sokulan bir harita, Covid-19'a yönelik aşılama sürecinde Doğu ve

Güneydoğu Anadolu bölgelerine yönelik ayrımcılık yapıldığının bir göstergesi olarak paylaşılmıştır. Bu iddianın doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Sosyal medya platformlarında dolaşan haritanın Sağlık Bakanlığı'nın sitesinden alındığı tespit edilmiş olup Doğu ve Güneydoğu illerinde diğer illere göre aşılamanın az olma nedeninin yaş gruplarının dağılımından kaynaklandığı yapılan incelemeler doğrultusunda belirlenmiştir.

Görsel 2. Kocaeli Üniversitesi Rektörünün Torpille Vatandaşlardan Önce Pfizer Aşısı Olduğuna Yönelik İddia

Çarpıtma türündeki iddialardan bir tanesi Kocaeli Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Saadettin Hülagü'nün, sağlık çalışanları ve vatandaşlardan önce Pfizer/BioNTech aşısına ulaştığı ve Ekim 2020'de aşılandığı ile ilgilidir. Sosyal medya ve bazı haber sitelerinde paylaşılan iddianın doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Çünkü Hülagü, gönüllü aşı çalışmalarına katılmış olmakla birlikte enjekte edilenin aşı mı yoksa plasebo mu olduğu bilinmemektedir. Ayrıca Hülagü'nün paylaşımında bulunduğu tarihte BioNTech aşısı yaygın nüfusta uygulanmaya başlanmamıştır.

Görsel 3. Pfizer & BioNTech'in Geliştirdiği Covid-19 Aşısının Gönüllülerde Yüz Felcine Neden Olduğu İddiası

Bağlamdan koparma türündeki iddialardan bir tanesi Pfizer & BioNTech'in geliştirdiği Covid-19 aşısının gönüllülerde yüz felcine neden olduğu iddiası ile ilgilidir. Sosyal medya ve haber sitelerinde aşı çalışmalarına katılan dört gönüllünün üçüncü, dokuzuncu, otuz yedinci ve kırk sekizinci günlerde yüz felci geçirdiğine dair iddialar öne sürülmüştür. Bu bağlamda bilim insanları yüz felci ile aşı arasında doğrudan bir bağlantı kurulamayacağını belirtmişlerdir. Çünkü aşının yüz felci vakalarına neden olduğuna dair yeterli verinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Görsel 4. Aşının İçindeki Luciferase Enziminin Genlerimizi Değiştireceği İddiası

Uydurma ve bağlamdan koparma türünde yer alan iddialardan bir tanesi de aşı çalışmalarında kullanılan "luciferase" adlı enzimin insanların genlerini değiştireceği ile ilgilidir. Sosyal medya platformlarında aşı çalışmalarında kullanılan luciferase adlı enzimin içinde bulundurduğu nanotransistörlerin, aşılanan insanların genlerini değiştireceği ve bu insanları radyo dalgalarını toplayan antenlere dönüştüreceği iddia edilmiştir. İddianın bilimsel bir temele dayanmadığı bilim insanları tarafından açıklanmıştır.

Görsel 5. Videonun Covid-19 Aşısı Sırasında Şırınganın İğnesinin Kaybolduğunu Gösterdiği İddiası

Uydurma ve çarpıtma türünde yer alan iddialardan bir diğeri Covid-19 aşısının uygulanmaya başlanması sonrasında aşılama anını gösteren görüntüler ile ilgilidir. Covid-19 aşısının uygulandığı bir videoda, aşının koyulduğu enjektördeki iğnenin kaybolması sonrasında aşının gerçekten uygulanmadığına dair çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddianın doğru olmadığı yani aşı uygulandıktan sonra enjektör geri çekildiğinde iğnenin kaybolmasının temel nedeninin, geri çekilebilir iğneli şırıngaların tercih edilmesi ile ilgisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Görsel 6. Bill Gates'in Aşılarda Dünya Nüfusunu Azaltmayı Amaçladığı İddiası

Çarpıtma ve bağlamdan koparma türünde karşımıza çıkan iddialardan bir diğeri aşılama çalışmalarına destek veren Bill Gates'e yönelik komplo teoriler ile ilgilidir. Gates'in farklı zamanlarda yaptığı konuşmalar temel alınarak zorunlu aşılama süreciyle dünya nüfusunu azaltmayı planladığı öne sürülmüştür. Gates'e

yönelik iddiaların, konuşmalarının çarpıtılarak yeniden inşa edilmesinden kaynaklandığı açık ve net bir şekilde gözlenmiştir.

Görsel 7. Türkiye'nin Çin'den Aşı Siparişi Veren Tek Ülke Olduğu İddiası

Çarpıtma türünde yer alan iddialardan bir diğeri Çin'den aşı sipariş eden tek ülkenin Türkiye olduğu ile ilgilidir. Sosyal medya ortamlarında paylaşılan karşılaştırmalı grafikler aracılığıyla Türkiye'nin, Çin'in diğer ülkeler tarafından talep edilmeyen aşısını aldığı iddia edilmiştir. Bu iddiaların asılsız olduğu, başka ülkelerin de aşı siparişi verdiği ve Çin'in de aynı aşığı kullandığı yapılan incelemeler doğrultusunda belirlenmiştir.

Görsel 8. Bahçelievler'de Bir Camide 45 Dolara Covid-19 Aşısı Satıldığı İddiası

Parodi türünde yer alan iddialardan bir diğeri İstanbul Bahçelievler'de bir camide Covid-19 aşısı satılması ile ilgilidir. Cami tuvaletine asılan "Covid-19 aşısı gelmiştir. Dozu 45 USD" yazılı bir görselin sosyal medyada dolaşıma girmesi sonrasında bu iddia gündeme gelmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda ilanın cami

tuvaletinde asılı olduğu teyit edilmiş olup ilanın şaka amaçlı yazıldığı düşünülmüştür. İlanın ortaya çıkan tartışmalardan sonra kaldırıldığı görülmüştür.

Görsel 9. Covid-19 Sürekli Mutasyona Uğradığı İçin Aşının İşe Yaramayacağı İddiası

Çarpıtma türünde yer alan iddialardan bir diğeri Covid-19 virüsünün sürekli mutasyona uğramasından dolayı aşının bulunmasının bir faydasının olmayacağı ile ilgilidir. Ancak virüsün mutasyona uğraması, aşılar için her zaman kötü sonuçlar doğurmamaktadır. Yapılan çalışmalar ile virüsün mutasyona uğramaya devam etmesi ile yaşanacak en kötü senaryoda bile aşının yaşamımızı tehdit eden bir hastalık kadar kötü olmayacağı ortaya koyulmaktadır. Bu bağlamda Covid-19 aşısına yönelik iddiaların şu an için sağlam bir zemine dayanmadığı görülmektedir.

Görsel 10. Çin ve Rusya'nın Covid-19 Aşılarının Grip Aşısından Farkı Olmadığı İddiası

Çarpıtma türünde yer alan iddialardan bir diğeri Rusya ve Çin'in geliştirdiği aşıların grip aşısından herhangi bir farkı olmadığı ile ilgilidir. İddianın kaynağı olarak gösterilen Reuters'in haberine bakıldığında ise Covid-19 aday aşılarının grip aşılarından bir farkı olmadığını anlatan bir içeriğin yer almadığı görülmüştür.

Sonuç

İnternet teknolojisinin gündelik hayatın bir parçası haline gelmesiyle birlikte insanların herhangi bir konu, durum ve olay hakkında aldığı bilgilerin ekosistemi yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu şekillenme süreci beraberinde doğru ve güvenilir bilgilerin yerine yalan, yanlış ve uydurma haberlerin hızla yayıldığı bir ortamı getirmiştir. Özellikle sosyal medya platformlarının gelişmesi ve yaygınlık kazanması, doğruluğu teyit edilmemiş pek çok haberin dolaşıma girmesine yol açmıştır. Yalan, yanlış ve uydurma haberlerin sosyal medya platformlarında sürekli olarak dolaşıma girmesi ve insanlar tarafından tüketilmesi ise haberde var olması gereken doğruluğun değer kaybetmesine neden olmuştur.

Günümüz dünyasında bilgiyi hızlı bir şekilde üretme ve dolaşıma sokma araçlarından biri olan sosyal medya platformları, insanların haber alma ve dağıtma ihtiyacını karşılayan bir ortam olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu platformlarda yayılan haberlerin teyit edilmesine ve doğrulanmasına yönelik sorunlar, zaman içerisinde artış göstermektedir. Çünkü sosyal medya platformları, doğru haber alma ve bilgilenme hakkını engelleyen bir yapıyı da bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda sosyal medyanın yapısal özellikleri (kullanıcıların içerik üretimine ve dağıtımına olanak sağlaması, zaman ve mekân kavramlarını yapı bozumuna uğratması, kullanıcıların kimliğini gizleyerek anonim bir şekilde bu ortamlarda var olması vb.) doğru ve yanlış, yalan ile gerçek arasındaki sınırların giderek bulanıklaşmasında temel rol oynamaktadır.

Yalan, yanlış ve uydurma haberlere yönelik tartışmaların arttığı Covid-19 pandemi döneminde ise yalan ile gerçek arasındaki ayırım giderek önemini arttırmıştır. Çünkü pandemi ile ilgili yalan, yanlış ve uydurma haberler hemen her gün sosyal medya platformlarında üretilerek dolaşıma sokulmaktadır. Bu bağlamda pandemi hakkında yalan, yanlış ve uydurma haberler, insanların doğru haber alma hakkının önünde ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sosyal medya platformlarında Covid-19 pandemisi ile ilgili teyit edilmeden ve doğrulanmadan paylaşılan haberler, insanların pandemi hakkında enformasyon bombardımanı ve bilgi kirliliği ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu durum ise çevrimiçi ortamlarda dolaşıma giren içeriklerin teyit edilmesi amacıyla kurulan doğrulama platformlarının önemini gün geçtikçe arttırmaktadır.

Doğrulama platformlarının öneminin arttığı Covid-19 pandemi sürecinde ülkemizdeki doğrulama platformlarından biri olan teyit.org da, Covid-19 pandemisi ile ilgili yalan, yanlış ve uydurma haberler ile mücadele etmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de ilk Covid-19 vakasının görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinden itibaren 1 senelik süre içerisinde teyit.org, Covid-19 aşısı ile ilgili gündem oluşturan 40 haberi incelemiştir. Yapılan incelemeler sonucunda Covid-19 aşısı ile ilgili 40 haberin 39’unun yanlış, 1 tanesinin ise karma (iddianın hem doğru hem de yanlış yönlerinin olması durumu) olduğu belirlenmiştir. Daha net bir ifade ile Covid-19 aşısı ile ilgili gündem oluşturan haberlerin yüzde 97,5’inin yanlış olduğu görülmüştür. Yanlış haberlerin ise yanlış haber türlerinden en çok “çarpıtma”, “uydurma”, “bağlamdan koparma” kategorilerine girdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışma kapsamında

incelenen örneklerden de görüldüğü üzere Covid-19 pandemi sürecinde başta sosyal medya platformları olmak üzere çevrimiçi ortamlarda Covid-19 aşısına yönelik yalan, yanlış ve uydurma haberlerin paylaşıldığı, bu haberlerin insanları yanıltmak, yanlış bilgilendirmek ve yönlendirmek amacıyla üretildiği ve dolaşıma sokulduğu gözlenmiştir.

Sonuç olarak çevrimiçi ortamların özellikle de sosyal medya platformlarının yalan, yanlış ve uydurma haberlerin üretilmesi ve paylaşılması noktasında elverişli bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda teyit.org ve benzeri doğrulama platformlarının sayısının artması gerektiği günümüz dünyasında önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda doğrulama platformlarının sayısının artması kadar çevrimiçi ortamların kullanıcılarının maruz kaldığı her içeriğin doğru olmadığı gerçeğinin farkında olması ve tüketicisi olduğu içeriklerin doğru olup olmadığını da teyit etmesi gerekmektedir.

ÇALIŞMANIN ETİK İZİN BELGELERİ

Söz konusu bu çalışmada etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerinde bir çalışma olmadığından dolayı etik kurul onayı aranmamıştır.

KAYNAKÇA

Akyüz, S. S., Gülnar, B. & Kazaz, M. (2021). Yeni medyada medya güvenilirliği sorunu: Üniversite öğrencilerinin sahte/yalan haberlere yönelik doğrulama refleksleri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2816-2840.

Algül, A. & Sütçü, C. S. (2015). Değişen haber algısı: Kullanıcılar sosyal medyada haberleri nasıl değerlendiriyorlar?. *Global Media Journal TR Edition*, 6(11), 18-34.

Binark, M. & Bayraktutan, G. (2013). *Aydın karanlık yüzü: Yeni medya ve etik*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Blossom, J. (2009). *Surviving and thriving as social media changes our work, our lives, and our future*. Indiana: Wiley Publishing, Inc.

Brennen, B. (2017). Making sense of lies, deceptive propaganda, and fake news. *Journal of Media Ethics*, 32(3), 179-181.

Budak, F. & Korkmaz, Ş. (2020). Covid-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 62-79.

Çömlekçi, M. F. (2020). Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Haber Doğrulama Platformlarının Pratikleri. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7 (Uluslararası Türk Dünyası Basın Sempozyumu Özel Sayısı), 211 – 229.

Erkan, G. & Ayhan, A. (2018). Siyasal iletişimde dezenformasyon ve sosyal medya: bir doğrulama platformu olarak Teyit.org. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (AKİL)*, Kasım (30), 201-223.

İnce, C. (2021). Yeniçağın nosofobisi: Covid-19 salgını. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 8(2), 494-500.

Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53, 59-68.

Karadağ, G. H. & Ayten, A. (2020). A comparative study of verification/fact-checking organizations in Turkey: dogrulukpayi.com and teyit.org. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(29), 483-591.

Karadoğan Doruk, E., Çavdar, D. & Okumuş M. (2014). Sosyal medya kullanıcılarının sanal ve gerçek hayattaki protestolara katılma durumlarının karşılaştırılması ve sanal protestoların kullanıcı algısı bakımından etkililiği. M. Demir (Ed.), *Yeni medya üzerine... (Vol.2)* içinde (s. 213-242). Konya: Literatürk.

Karagöz, K. (2018). Post-truth çağında yayıncılığın geleceği. *TRT Akademi*, 3(6), 678-708.

Kaya, A. (2013). Sosyal Paylaşım Ağlarının Kişilerarası İletişim Sürecine Etkisi Bağlamında Facebook. A. Büyükaslan ve A. M. Kırık (Ed.). *Sosyal medya araştırmaları 1 sosyalleşen birey* içinde (s. 155-205). Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.

Kumar, KP K. & Geethakumari, G. (2014). Detecting misinformation in online social Networks using cognitive psychology. *Human-centric Computing and Information Sciences*, 4(14), 1-22.

Kutlu, A. & Doğan, E. (2020). Kesin bilgi, yayalım: Hakikat sonrası çağda yalan haberlere ilişkin Y kuşağının tutum ve davranışları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 34, 83-101.

Lazer, D. M. J., Baum, M., A., Benkler, Y., Berinsky, A., J., Greenhill, K., M., Menczer, F., Metzger, M., J., Nyhan, B., Pennycook, G., Rothschild, D., Schudson, M., Sloman S., A., Sunstein, C., R., Thorson, E., A., Watts, D., J., Zittrain, J., L. (2018). The science of fake news. *Social Science*, 359(6380), 1094-1096.

Lee, C. S. & Ma, L. (2012). News sharing in social media: The effect of gratifications and prior experience. *Computers in Human Behavior*, 28, 331-339.

Levy, N. (2017). The bad news about fake news. *Social Epistemology Review and Reply Collective*, 6(8), 20-36.

McComiskey, B. (2017). *Post-truth rhetoric and composition*. Colorado: Utah State University Press.

Önen, A. (2020). İnternet, dijital demokrasi ve bilgi dezenformasyonu ekseninde yeni medya, sosyal medya kullanıcıları üzerinden değerlendirme. *İstanbul Arel Üniversitesi Çalışmaları Dergisi*, 8(16), 13-35.

Rainie, L., Anderson, J. & Albright, J. (2017). The future of free speech, trolls, anonymity, and fake news online. 15.05.2021 tarihinde <https://www.pewresearch.org/internet/2017/03/29/the-future-of-free-speech-trolls-anonymity-and-fake-news-online/> adresinden alındı.

Segado-Boj, F., Díaz-Campo, J. & Quevedo-Redondo, R. (2019). Influence of the 'news finds me' perception on news sharing and news consumption on social media. *Communication Today*, 10(2), 90-105.

Shu, K., Wang, S., Lee, D. & Liu, H. (2020). Mining disinformation and fake news: Concepts, methods, and recent advancements. K. Shu, S. Wang, D. Lee & H. Liu

(Ed.). *Disinformation, Misinformation, and Fake News in Social Media* içinde (p. 1-19). Switzerland: Springer Nature Switzerland,

Soğukdere, Ş. & Öztunç, M. (2020). Sosyal medyada koronavirüs dezenformasyonu. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5, 59-85.

Tandoc Jr, E. C., Ling, R., Westlund, O., Duffy, A., Goh, D., Wei, L. Z. (2017). "Audiences' acts of authentication in the age of fake news: A conceptual framework", *New Media & Society*, 1-19.

Taş, O. & Taş, T. (2018). Post-hakikat çağında sosyal medyada yalan haber ve Suriyeli mülteciler sorunu. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 29, 183-208.

Teyit nedir? (t.y.) 01.11.2021 tarihinde <https://teyit.org/nedir/> adresinden alındı.

Toktay, Y. & Kırık, A. M. (2020). Sosyal medyada dezenformasyon, manipülasyon ve propaganda etkisi: Zeytin Dalı Harekâtı örneği. H. Babacan (Ed.). *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar – 2* içinde (s. 495-518). Ankara: Gece Kitaplığı.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2021). Yalan Kavramı. 15.05.2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

Uluk, M. (2018). *Hakikat sonrası çağda yeni medya & yalan haber*. Ankara: Dorlion Yayınları.

Utma, S. (2018). Dijital çağda medyanın psikolojik gücü: Algı yönetimi perspektifinden kuramsal bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı), 2903-2913.

Ünal, R. & Taylan, A. (2017). Sağlık iletişimde yalan haber-yanlış enformasyon sorunu ve doğrulama platformları. *Atatürk İletişim Dergisi*, (14), 81-100.

Bu makale intihal tespit yazılımlarıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by plagiarism detection softwares. No plagiarism detected.

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed.